

POLITIKAI NEVELÉS NYUGAT-NÉMETORSZÁGBAN*

A nevelésben nem az a legfontosabb, ami a pedagógiából származik, hanem az, ami a politikából — mondotta *Makarenko*. Werner DORST, a jénai Friedrich Schiller-egyetem docense, szóban forgó könyvében nem hivatkozik erre a makarenkói tételre, de könyve a maga egészében ennek a tételnek a perdöntő bizonyítékait foglalja magában. Nem véletlen, hogy a bizonyítékok éppen a mai Nyugat-Németországban folyó nevelés kapcsán merülnek fel ilyen tömegesen és ilyen szuggesztív meggyőző erővel.

W. DORST analitikusan jár el. A legrepresentatívabb nyugatnémet szerzők (LITT, WILHELM, WENIGER, JASPERS, FREYER, GUARDINI, FLITNER stb.) műveit elemezve igyekszik feltárni a végső szándékokat, amelyek ezeket a szerzőket írás közben vezették, és amelyek az olvasó előtt — sőt esetenként még maguk a szerzők előtt is — részben rejtve maradnak. A nevelés célját egy adott társadalomban *objektív* társadalmi összefüggések, törvényszerűségek határozzák meg és nem egyes emberek szubjektív véleményei, szándékai. Szolgálhatja valaki az imperializmus pedagógiai célkitűzéseit anélkül, hogy a végső célt megfogalmazná, vagy akár csak szembe is merne — illetve akarna — nézni a tulajdonképpeni céllal. Sőt: napjaink imperialista pedagógiájában a tények tanúsága szerint szükségszerű a végső célok elleplezése, elködösítése, mert ma már csak így lehet hatékonyan szolgálni ezeket a célkitűzéseket. Ez DORST könyvének egyik nagy tanulsága.

A másik tulajdonképpen ugyancsak tudott, de kellőképpen tudomásul nem vett dolog az, hogy az ideológiai osztályharc a békés gazdasági-társadalmi együttélés idején sem enyhül. Sőt erősödik és ami a legdöntőbb: az ideológiai osztályharcot nem a kommunisták, a marxisták élezi, hanem „a másik oldal”. Az az ideológiai osztályharc, amelyet ma az imperialista körök Nyugat-Németországban és másutt folytatnak a kommunizmus, a marxizmus—leninizmus ellen, (anélkül, hogy osztályharcról beszélnének, sőt azzal egyidejűleg, hogy elvileg tagadnak mindenféle osztályharcot) az ideológiai osztályharcnak minden eddiginél élesebb formája.

Ilyenféle alapvető felismeréseket, rádöbbenéseket köszönhet az olvasó W. DORST rendkívül szélesen megalapozott, hatalmas tudományos apparátussal megírt munkájának. Az alábbiakban csak szürke árnyképét nyújthatjuk a könyv gondolatokban való gazdagságának; a megfogalmazások világosságának, élességének. Nem vállalkozhatunk itt DORST könyvének tudományos értékelésére, még csak a rendszeres ismertetésére sem. Erre a könyvre érdemes lenne visszatérni esetleg a mű magyar fordításban való megjelenése kapcsán.

* Dr. Werner Dorst : *Menschenerziehung in Westdeutschland*, Akademie-Verlag, Berlin, 1961. című könyve alapján.

Csak néhány alapgondolatát emelhetjük ki, azokat, amelyekre különösen vonatkoznak a szerző szavai: „Olyan dologról van itt szó, ami az emberek millióinak életét, egész népek boldogságát vagy boldogtalanságát érinti. . . . aki az eddigi tényekből nem képes vagy nem akar tanulni, annak a veszélynek teszi ki magát, hogy eljövendő szörnyű tények fogják őt gondolkodásra kényszeríteni és belátásra bírni.”

*

W. DORST szóban forgó könyve a Nyugat-Németországban folyó politikai neveléssel foglalkozik. Politikai nevelés címén foglalja össze a szerző az ideológiai-politikai befolyásolásnak, nevelésnek mindazokat a formáit, amelyek „politikai képzés”, „politikai képzés és nevelés”, „állampolgári nevelés”, „közösségismeret” (Gemeinschaftskunde), „polgártársrá való nevelés” (mitbürgerliche Erziehung), „partnerségre való nevelés” (Erziehung zur Partnerschaft) néven, az ún. Ostkunde címén és egyéb más címeken részben önálló tantárgyakként, részben pedig mint pedagógiai elvek napjainkban Nyugat-Németországban lépten-nyomon felbukkannak az iskolákban, egyetemeken, a felnőttoktatásban, az irodalomban, sajtóban, rádióban stb.

W. DORST rendkívül nagy feladatra vállalkozott. Aki a Nyugat-Németországban folyó politikai neveléssel foglalkozik, a filozófiai, szociológiai, pedagógiai koncepciók zavarbaejtő sokaságával találja magát szemben. A legkülönbözőbb világi és egyházi, katolikus és protestáns, perszonalista, pragmatikus, szociológiai, antropológiai stb. irányzatokat kell megvizsgálnia.

De mindarról, ami első látásra nagyon heterogénnek, sokfélének tűnik, kellő kritikai vizsgálat után kiderül, hogy egyrészt néhány egészen szűk elméleti-filozófiai pozíción — pontosabban szólva: ideológiai doktrinán — alapul, másrészt pedig egyugyanazon ideológiai politikai cél szolgálatában áll. A szerző éppen azt a feladatot vállalta, hogy megmutassa a sokféleségben az egységet, a különbözőségben az azonosat, megmutassa a látszatra annyira eltérő, sőt esetenként egymással vitatkozó irányzatok alapvetően közös céljait.

Nem a politikai nevelés konkrét eszközeiről, módszereiről beszél a szerző, bár ezeket is érinti, hanem elsősorban azokat az „elméleti pozíciókat” világítja meg, amelyek az egész eszközrendszer alapjául szolgálnak. Az ideológiai-elméleti háttérrel és alapot akarja minél világosabbá tenni, mert ez a lényeg, minden egyéb ettől függ, ebből következik.

Melyek most már azok a közös kiindulópontok, amelyekre az elméleti irányzatok látszólagos sokfélesége visszavezethető? Néhány példával próbáljuk itt megmutatni W. DORST ide vonatkozó gondolatait.

Mindenekelőtt az *aktív kommunista-ellenességről*, mint a mai nyugat-német politikai nevelés végső közös alapjáról kell beszélnünk. W. DORST nagyon érdekesen világítja meg a történelmi előzményeket. Rámutat arra, hogy a hangsúlyozott politikai nevelés — kapitalista értelemben — Németországban is az imperializmus terméke. II. VILMOS közismert rendelete (1889.) és XIII. LEÓ Rerum novarum . . . kezdetű pápai enciklikája (1891.) a „születési okmányai” az imperializmus talaján kifejlődött kommunistaellenes politikai nevelésnek. A pedagógiában KERSCHENSTEINER és FOERSTER, az „állampolgári nevelés” két fő ideológusa képviselte elsőként a legkövetkezetesebben ezt az antikommunista imperialista vonalat.

Akkor még nem volt a világon szocialista állam. Az uralkodó osztályok azt képzelték, hogy egy ilyen állam létrejötte elsősorban éppen az „állampolgári nevelés” útján akadályozható meg. Ezt a feladatot vállalta KERSCHENSTEINER és FOERSTER. Az ő „állampolgári nevelésük” lényege — amint azt W. DORST meggyőzően kimutatja — az osztályharc egész problematikájának „transzformációja” vagyis a valóságos társadalmi-politikai síkról az egyéni vonatkozások etikai síkjára való áttétele. Ennek a transzformációnak az eredményeként a valóságos politikai hatalom a hatalom eszméjévé, a valóságos állam az állam eszméjévé válik. Vagyis a vilmoscsászári Németország a maga brutális államhatalmával mindenestül eltűnik, illetve „eszmévé finomul”. Az eszmékhez pedig viszonylag könnyebb pozitív viszonyt kialakítani, mint a valósághoz. Annál is inkább, mert mindenki tudja — maga KERSCHENSTEINER is mondja —, hogy az eszményi állam sohasem valósítható meg. Az állam eszméje tehát irreális, fiktív elképzelés csupán, de ilyenre feltétlenül szükség van a kapitalista társadalomban, mert éppen erre épül az egész „állampolgári nevelés”.

W. DORST könyve jelentős részében éppen ezeknek a kerschensteineri és foersteri gondolatoknak a „fejlődéstörténetét” mutatja meg nagyon tanulságos módon, egész napjainkig. Mindazok az alapvető ideológiai konstrukciók, amelyeket eredetileg KERSCHENSTEINER és FOERSTER alakítottak ki, egészen a mai napig élnek a nyugatnémet pedagógiában, új hangsúlyokkal, kifinomultabban, esetenként helyesbített formában, részben kiélezettebben. Theodor LITT és hívei, akiket az ún. állampedagógia (Staatspädagogik) vagyis a bonni államhatalmat direkt módon támogató autoritárius pedagógia képviselőinek tekint W. DORST, egyúttal úgy szerepelnek, mint KERSCHENSTEINER szellemi örökösei. Theodor WILHELM (álméven FR. OETINGER) és csoportja viszont, akik a szociáldemagógia irányában térnek el kiéssé a „fővonaltól”, inkább FOERSTER utódaiként szerepelnek DORST művében.

A nehezebb dolga látszólag LITTEK van, aki a bonni állam céljait aktív módon szolgáló „államnevelés” kidolgozásán munkálkodik. Ő a „politikus” pedagógus. Látszatra könnyebb a dolga WILHELMNEK és követőinek, ők ugyanis apolitikusnak játsszák ki magukat, tudni sem akarnak államról és politikáról. Ehelyett partneri kapcsolatokról, kis közösségekben kialakuló embertársi viszonylatokról beszélnek. A véleményük a jelenlegi burzsoáz állam politikájáról — és az ő viszonyukról ehhez a politikához — látszólag rejtve marad, hiszen ők állítólag nem az állam, hanem a Partnerschaft, a kis közösségek számára nevelnek.

Ez a különbség természetesen csak látszólagos. Hiszen egyrészt LITT is igyekszik a maga konkrét politikai célkitűzéseit filozófiai ködbe burkolni, másrészt TH. WILHELM is — a Partnerschaft-ideológia többi képviselőivel együtt — a valóságos bonni állam érdekeit szolgálja épp úgy, mint Theodor LITT.

*

A továbbiakban megkíséreljük felvázolni néhány vonását annak a képnek, amelyet W. DORST a LITT-féle állampedagógiáról fest. A lényeg — mint említettük — a valóságos társadalmi viszonyoknak, vagyis objektív viszonylatoknak a szubjektív szférába való transzponálása. Nincs itt módunk részletesebben tárgyalni mindazt, amit a jelenlegi nyugatnémet politikai pedagógusoknál (W. DORST LITT mellett elsősorban SPRANGERT emlegeti

ebben a vonatkozásban) az állam absztrakt ideájáról, az állam konkrét ideáiról, ezeknek egymáshoz és az állam konkrét valóságához való viszonyáról stb. olvashatunk. A döntő az, hogy a figyelmet az állam konkrét valóságától az eszmék felé terelik azzal a céllal, hogy a *konkrét* állam céljainak szolgálatában *konkréten* minél eredményesebben lehessen nevelni. Az objektív és a szubjektív idealizmus sajátos vegyülékével találkozunk ezekben a művekben. LITT inkább a szubjektív idealizmus felé hajlik.

Nála is eltűnik az állam konkrét valósága. Az állam fogalma viszonyfogalommal válik. Viszony egyrészt egy eszme (a hatalom és az erkölcsiség egymással összekapcsolt eszméje), másrészt pedig a valóság között, amin „az individuum akarati aktusai, cselekedetei” értendők. Ez a viszony mint az ember „belátása és döntése” realizálódik, ami azonban nem logikai úton történik; hanem „a konkrét helyzetben való elmerülés”, „az élő — cselekvő részvétel” útján. A tévedés lehetőségei mindebből szükségképpen adódnak. A helyes (gemäss) és helytelen (ungemäss) cselekvésnek nincsenek objektív kritériumai. Mégis van köztük egy határvonal; ez azonban csak „az erkölcsi lelkiismeret szubjektív ítéletében” ragadható meg. Személyes szabadság, emberi méltóság, az emberi jogok tisztelete — a nyugatnémet politikai pedagógiának mindezek az „alapvető” kategóriái LITT szerint szintén szubjektív megítélésen alapulnak és sohasem lehet objektív kényszerítő erejük az egyén döntésében.

Ebben a filozófiai ködben teljesen eltűnik a valóságosan létező, revanista, militarista, reakciós bonni állam, minden feloldódik szubjektív viszonylatokban, állítólag mindenkinek mindenre szabadsága és lehetősége nyílik, de ugyanakkor — és ez nagyon lényeges — a valóságos államnak is teljes lehetősége nyílik arra, hogy éljen hatalmával.

A valóságos államnak, a tényleges államhatalomnak a szubjektív szférába való transzponálása állítólag lehetővé teszi a jelenlegi valóságos állam (a militarista bonni állam) melletti határozott állásfoglalást éppen úgy, mint akár a „liberális”, „szabad”, „kritikus”, „semleges”, sőt „határozottan ellentétes” állásfoglalást is. Ha valóságon nem a bonni militarista-tekintélyelvi államot értjük, hanem az egyes ember „akarásait”, akkor természetesen lehetővé válik az individuumnak a „szabad viszonyulása” az államhoz. A bökkenő csak az, hogy ennek az elméletnek semmi köze a valósághoz, és önmagában is az ellentmondások tömkelegét tartalmazza. Ilyen ellentmondás pl. az, hogy ez az elmélet egy kimondatlan, de nagyon határozott fenntartást foglal magában. Állítólag mindenféle vélemény lehetséges ugyanis a bonni államban, de egyfajta vélemény eleve ki van zárva: az, amely a jelenlegi helyébe egy jobb állam- és társadalmi rendet akar létrehozni. A szabadságjogoknak ott van a határuk, ahol ez a szabadság egy meghatározott álláspontra, a marxizmus—leninizmus álláspontjára vonatkoznék. De ebben az esetben nincs valóságos vélemény szabadság, mert hiszen tulajdonképpen csak egy vélemény — a bonni állam érdekeinek megfelelő vélemény — lehetséges, annak különböző változataival.

További ellentmondás az, hogy egyrészt a pedagógustól megkívánják növendékeinek „aktív politikai érzületre és magatartásra való nevelését” az adott állammal, annak alkotmányával, kormányformájával, bel- és külpolitikájával, az államhatalom képviselőivel stb. szemben — és egyidejűleg azt hirdetik, hogy az iskolát távol kell tartani a napi politikától, a párt-harcoktól és általában „egy bizonyos meghatározott politikai véleményről”.

Amint látjuk: az önmagában is ellentmondásos elmélet a gyakorlatban súlyos ellentmondásokhoz vezet és mindebben magának az imperialista társadalmi rendnek a végsőkéig kiélezett ellentmondásai tükröződnek.

Vessünk most egy rövid pillantást LITT „ellenfelének”, WILHELM-nek a politikai nevelési koncepciójára. WILHELM, mint mondtuk, a Partnerschaft-eszmének a fő képviselője. Partneri viszony az államban, a politikában, a gazdaságban, a társadalmi életben, a katonaságnál, az iskolában, a családban és az ifjúsági szervezetben, sőt a vallásos életben is (E. MICHEL egy könyvének címe: Der Partner Gottes), ezek azok a megfogalmazások, amelyek ma a nyugatnémet politikai nevelésben divatosak és amelyeket a „helyesen értelmezett demokráciára” jellemzőnek tartanak.

A legjellemzőbb talán az a vita, amely a politikai nevelés kérdésében LITT és WILHELM között folyik. LITT a Partnerschaft-pedagógiát nem tartja elég hatékonynak, elég intenzívnek, a bonni állam érdekeinek szolgálatában. Ez ellen a „vád” ellen WILHELM úgy védekezik, hogy ő is a politikai nevelés híve, csak kevésbé direkt módon akarja végezni a politikai nevelést. Inkább egy biztos politikai nevelés gyalog, mint egy bizonytalan állampolitikai pedagógia lovon — így foglalja össze a véleményét. A LITT-éhez hasonló vádakát hangoztat WILHELM-mel szemben WENIGER is, aki a Partnerschaft-pedagógiát kitérésnek látja az adott bonni állam érdekében végzendő politikai nevelés elől. WILHELM-ék — mondja — legfeljebb az előmunkálatait végzik el a politikai nevelésnek. Látjuk tehát, hogy nem a tartalom-ban van a különbség, hanem csak a taktikában.

Hogy egyébként WENIGER „taktikusabb” elképzelései milyen közel állnak a fasizmust újjáélesztő bonni állam ideológiájához, azt W. DORST nagyon pregnánsan mutatja be. WILHELM közismert könyvében, a Partnerschaft-ban — nemzeti szocialista múltjának ellensúlyozásaként igyekszik elhatárolni magát a fasizmustól. A fasizmuson gyakorolt kritikája azonban a valóságban nem kritika. WILHELM szerint a fasizmus egy sor helyes és előremutató felismerést tartalmazott. Ezek között említi a fajelméletet is, továbbá olyan „értékeket”, mint „a racionalista világkép alapjaiban való megdöntése”, a tett dicsőítése stb.

*

Az eddigiekből is kitűnhetett, hogy a nyugatnémet politikai nevelés összes irányzatainak közös alapja az antikommunizmus. „Mindenfajta imperialista jellegű politikai „embernevelés” Nyugat-Németországban az antikommunizmus ideológiájából táplálkozik, a gyűlöletnek ez az ideológiája a politikai nevelés legfőbb hajtóereje” — mondja W. DORST.

Mi ma az antikommunizmus tartalma? Ma már régen szétfoslott az az illúzió, hogy pusztán állampolgári neveléssel meg lehet akadályozni szocialista államok létrejöttét. Ma már vannak szocialista államok és így az állampolgári nevelés egyik fő formájává az vált, hogy ezek ellen az államok ellen keltsen kiengesztelhetetlen gyűlöletet a felnövekvő nemzedékekben. W. DORST sok érdekes adalékkal szolgál ennek az antikommunizmusnak a jellegét, természetét illetően.

Az antikommunizmus nem tudományos elmélet — mondja —, nem elméleti visszahatás a marxizmus—leninizmus filozófiájára, a dialektikus és történelmi materializmusra, hanem egyszerűen csupán a gyűlölet ideológiája,

amely minden tárgyilagosságot, minden tudományosságot nélkülöz. W. DORST megállapítja, hogy a témára vonatkozó hatalmas méretű nyugatnémet irodalom áttanulmányozása során soha sehol sem találkozott a marxizmus—leninizmus ellen irányuló komoly *tudományos* érveléssel. Voltaképpen ennek az igénye sem merül fel a „vitatkozók” részéről. A legtekintélyesebb nyugatnémet pedagógusok, filozófusok „vitája” a marxizmus—leninizmussal kimerül a szidalmakban és gúnyolódásokban. Th. LITT műveiben pl. szó van a „szabadságot elrabló”, „az embertől idegen” „totalitarizmusról”, „államilag irányított üdvtanokról”, „a fatalizmus és fanatizmus sajátos keverékéről”, arról az „embergyilkos megsemmisítő harcról”, „embereknek mindenáron való kiirtásáról”, ami állítólag a kommunizmusra jellemző. Mindennek nyilvánvalóan semmi köze a tudományhoz.

Az antikommunizmus nem tudományos ideológia, hanem egyszerűen a háború pszichológiai előkészítésének eszköze. Mindent körülbelül a következő formulára vezetnek vissza: mielőtt mások (ti. a kommunisták) agyonvernek, szellemileg vagy fizikailag megsemmisítenek — verd őket (ti. a kommunistákat) agyon éspedig kíméletlenül.

A kommunizmust, marxizmust nyilvánvaló magától értetődöttséggel mint valami ördögi, sátáni, barbár, embertelen dolgot állítják be, pontosan HITLER receptje szerint. Ugyanakkor az antikommunizmus az ember, az emberiség, a szabadság, a humanizmus, a demokratikus liberális gondolat stb. megvédője, megmentője, természetesen a kommunista totalitarizmussal szemben. És mindez — ismételjük — mindenféle érvelés nélkül a legprimitívebb formában.

Igaza van W. DORSTnak; a „hivatásos” polgári teoretikusok, akik az egész nyugati kultúrát ismerik, akik a legnagyobb értéknek az egzakt gondolkodást és formulázást, a tudományos érvelést és elfogulatlanságot tartják — egyszerűen *tudatlanoknak* bizonyulnak, amikor MARXRól, a marxizmusról beszélnek (LENIN nem létezik a számukra).

*

Az antikommunizmus mellett és azzal szoros kapcsolatban egy másik fő alapja a mai nyugatnémet politikai nevelésnek az ún. új (*megváltozott*) *korszakról szóló elmélet* (Theorie des veränderten Zeitalters). Mi az új a mi korunkban a nyugatnémet politikai pedagógia képviselői szerint? Világos, hogy nem a kapitalizmus és szocializmus közti erőviszonyok alapvető megváltozása, nem a fokozódó háborús készülődés az imperialisták részéről és a békemozgalom világméretű kibontakozása a dolgozó tömegek között. Nem ezeket tartják újnak, hanem annak a veszélynek az akuttá válását, amelyet a „nagyipari tömegetársadalom” jelent az emberiség számára. Az ember, az emberiség abszolút veszélyeztetettségéről beszélnek. A politikai nevelésnek ettől a veszélytől kell megóvnia a felnövekvő nemzedékeket. Ez az egyik központi kérdés a legkülönbözőbb filozófiai irányzatokban, a világi, a katolikus és evangélikus színezetű filozófiákban, a perszonalizmus, az antropológia hívei között éppen úgy, mint az egzisztencialisták, új idealisták, pragmatisták, vulgár-materialisták soraiban.

A „magára hagyatott és önmagára utalt ember”, „a szakadék előtt álló ember”, „az ember a keskeny ösvényen”, „az ember elmagányosodása” és ugyanakkor az „eltömegesedés veszélye” — mindezek nap mint nap használt kifejezések a nyugatnémet filozófiai és pedagógiai irodalomban.

Az alapvető itt a „dolgok világának” (die Sachwelt, die Es-Mächte és az embernek a konfliktusa, amely az ember emberségét megsemmisülése jenyegeti. Mindennek valóban reális alapja van: a lét-bizonytalanság, az összes értékek kérdéses volta, a félelem a teljesen bizonytalan jövőtől a kapitalista országokban, függetlenül anyagi jóléttől, életszinvonaltól: Mindezek a modern imperializmus krónikus válságát kifejező, objektív társadalmi folyamatokat tükröző emberi hangulatok, érzések.

Csak hogy a nyugatnémet politikai pedagógia képviselői ezt a jelenséget egyrészt általános világjelenségnek, kortünetnek igyekeznek feltüntetni; az ember elidegenedésének szükségszerű és a természeti törvények könyörtelenségével végbemenő folyamatáról beszélnek (sajátos módon fordítják visszájára más vonatkozásban is a marxi terminológiát). Másrészt ugyanakkor — különös logikával — ezt a filozófiai oldalról feltárt „kortünetet” is a kommunizmus nyakába varrják. Filozófiai tételeiket a politikába transzponálják olyan módon, hogy végül is „az emberek krónikus veszélyeztetettsége” úgy tűnik fel, mint az „autonóm ember” félelme a „kommunista káosztól”, a „kommunista tömegtársadalomtól”, ahol a „dolgok világa” elnyeli az embert, az ember megszűnik személyiség lenni és pusztán „funkcionáriussá” — valamilyen társadalmi funkció pusztá hordozójává — válik.

Az „új korról” szóló filozófiai elméletekből kiindulva tehát újból csak az antikommunizmushoz vezet az út: „az atlanti világnak nincs más választása, mint az atomfegyverkezés, vagy a kommunizmusnak, a világ első számú ellenségének a győzelme,” mondja JASPERS.

Az egzisztenciális félelem, az életért való aggodalom a végsőig fokozódik és indokolást nyújt bármilyen kétségbeesett lépésre, a legszörnyűbb fegyverek alkalmazására is. Ennek a gondolatnak a tudatosítását nevezik ma Nyugat-Németországban a politikai tudat formálásának, így értelmezendő az ő politikai nevelésük, mint „autonóm emberré való nevelés”, aki szabadsága védelmében önként él az atomfegyver árnyékában. Az „autonóm embernek” mint az emberiség, a szabadság, a jog, a kultúra stb. védelmezőjének így teszük lélektanilag lehetővé, hogy a kommunizmus ellen való védekezés címén atomfegyverhez nyúljon.

*

A legutóbbi tíz évben az imperialista jellegű politikai nevelés a politikai-pszichológiai helyzet felmérésén alapul. A kérdésfeltevés az, hogy *hogyan lehetséges* a „megváltozott” társadalmi-politikai körülmények között Németországban és Európában olyan nevelés, amely az uralkodó monopol-csoportok érdekeit eredményesen szolgálja.

Abból kell kiindulni, mondják, hogy az idősebb nemzedékeknek, de a fiatalabaknak is meglehetősen negatív az államhoz, a politikához való viszonyuk. „Staatsmüde”, „staatsverdrossen”, „staatsfeindlich”: jellegzetesen mai német jelzői ezek egy olyan apolitikus magatartásnak, amely onnan ered, hogy nagyon sokan a múltból, a „nácizmus” és a „nácitlanítás” egymást követő hatása alatt azt a következtetést vonták le, hogy az embernek annál jobb, minél távolabb tartja magát a politikától, minél kevesebb politikai felelősséget vállal magára.

Az ifjúság-szociológiai vizsgálatok kiemelik az ifjúság szkepticizmusát s az ennek megfelelő magatartást, amelyet a politikai nevelésben figyelembe

kell venni. Egy JERING nevű szerző amiatt panaszkodik, hogy a nyugatnémet ifjúság bizalmatlan a propagandával szemben, nincs benne gyűlölet, elfogultság a keleti szomszédnépek iránt.

Ebben a nyugatnémet politikai pedagógia számára nem éppen kedvező helyzetben a megoldást E. WENIGER politikai-pszichológiai megfontolások alapján keresi. Nézete szerint a főfeladat az, hogy a NSZK állampolgárait megszabadítsák a múlt minden nyomasztó emlékeitől és feloldják azt az aggodalmát, amelyet a bonni kormány jelenlegi politikájának várható következményei miatt érez.

Ami az utóbbi feladatot illeti, itt WENIGER pontosan ugyanazon az úton jár, mint LITT és a többi politikai pedagógus. Megoldásnak ő is az olyan politikai nevelést tartja, amelynek eredményeként az ifjúság úgy érzi, hogy nem a bonni állam politikája mellett kötelezi el magát, hanem a „demokrácia eszméje” mellett. A demokrácia (a demokrácia „tisztá formája”) WENIGER szerint is erkölcsi és szellemi kategória, amelyet meg kell különböztetni a „demokrácia konkrét valóságától”. Ami a demokrácia valóságában jó, az a demokrácia tiszta eszméjéből származik; ami benne rossz, az az emberi gyengeségből, az ember gyarló természetéből. „Bármilyen legyen is az állam a valóságban, a nevelés szempontjából igazolja az az ideál, amely az alapjául szolgál” — mondja WENIGER.

Ez az elmélet valóban alkalmasnak látszik arra, hogy a NSZK állampolgárainak lelkiismeretét megnyugtassa. De ugyanakkor WENIGER azt a feladatot is vállalja, hogy lelkesedést keltsen az „új célok” iránt. Olyan politikai nevelésről beszél, amely aktív kiállást, odaadást eredményez, önkéntes belépést a NATO hadseregbe stb. Az ellentmondás itt is nyilvánvaló: az egyik oldalon feloldás a konkrét politikai felelősség alól, a másik oldalon nevelés a konkrét politikai felelősség vállalására. Sajátos fajtája ez a tudathasadásnak — állapítja meg W. DORST: semleges maradhatsz, ha aktívan kiállsz a bonni állam és annak háborús politikája mellett.

W. DORST egy 1954—57-ben végzett nyugatnémet felmérés adatait ismerteti, amelynek célja a tömegek mentalitásának a felderítése volt annak érdekében, hogy ezekre az adatokra támaszkodva hatásosabbá lehessen tenni a politikai nevelést. A felmérés eredményei rendkívül tanulságosak. A sok közül csak néhányat ismertetünk itt. A megkérdezett személyek különböző csoportjai közül az ún. ifjúsági vezetők (különböző ifjúsági csoportok vezetői 35 évig) által szolgáltatott adatokat közöljük. Előre kell bocsátani, hogy nemcsak a válaszok, hanem a kérdések is nagyon jellemzőek.

Az egyik kérdés: Mindent egybevetve, a nemzeti szocializmus eszméiben a jó volt-e több vagy a rossz? Az eredmény:

1. több jó	17%
2. több rossz	55%
3. jó és rossz egyformán	16%
4. nem válaszolt	12%

A nyugatnémet ifjúsági vezetők közül tehát csupán 55% lát több rosszat a nácizmusban mint jót! Az adatokhoz fűzött értékelésben az elszörnyedésnek

semmi jele, csupán „tárgyilagos megállapítások” vannak arról, hogy a megkérdezettek közül a nők, a fiatalabbak és az alsóbb társadalmi osztályokhoz tartozó, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező személyek „kevésbé tájékozottak”.

Egy másik kérdés: Meg tudja-e mondani, hogy melyek a kommunizmus fő céljai? A válaszok az ifjúsági vezetők csoportjában:

Világforradalom, világalalom	52%
A gazdasági élet szocializálása	13%
A munkásosztály uralma	9%
Az egész világ elárasztása kommunista eszmékkel ..	8%
Eltömegesítés	7%
Diktatorikus rendszer létrehozása	4%
Harc a vallás ellen	4%
A kapitalizmus megsemmisítése	3%
A világ munkásainak egyesülése	2%
Nem válaszolt	15%

Az eredmény tehát: a kommunizmus főcélja a világalalom. Hogy a szocializmus és kommunizmus új, magasabb rendű társadalmi formát jelent, hogy a termelés hatalmas fejlődését mozdítja elő, és a tudomány, kultúra fejlődését, minden ember jólétének állandó emelkedését, hogy a kommunizmus fő céljai közé a világbéke biztosítása és a különböző társadalmi rendszerben élő népek békés együttélésének megteremtése tartozik — minderről természetesen egy szó sincs ebben a felmérésben. A felmérés eredménye: tükör, amely világosan mutatja, milyen irányú politikai nevelés folyik Nyugat-Németországban.

Végül olyan felmérési eredményeket ismertetünk, amelyeket bizonyos mértékben pozitívan értékelhetnénk, ha nem tudnánk, hogy legalábbis részben a kommunizmus által való egzisztenciális veszélyeztetettségnek a céltudatosan táplált érzését tükrözik.

A kérdés: Általánosságban nézve az elmúlt évben kik értek el nagyobb sikereket a világban, a kommunista hatalmak vagy a nyugati hatalmak? A válaszok:

Kommunista hatalmak ..	52%
Nyugati hatalmak	19%
Mindkét fél egyformán ..	20%
Nem válaszolt	9%

*

W. DORST könyvének a politikai nevelés sajátosan pedagógiai, *didaktikai-metodikai* kérdéseiről szóló fejezete sorrendben az utolsó és terjedelmét tekintve is viszonylag szerény. Ez, mint már utaltunk rá, a szerző tudatos szándékából fakad. Aki a politikai nevelés didaktikai-metodikai kérdéseinek vizsgálatához anélkül nyúl hozzá, hogy előbb a mindent meghatározó világnézeti-politikai

konceptiót tisztán látná, szükségképpen a felületen marad. W. DORST könyve konkrét példák során szemlélteti azt, hogy a pedagógiában az eszköztrendszer a célrendszer függvénye és attól elszakítva nem vizsgálható.

A nyugatnémet politikai nevelés didaktikai-metodikai irodalmában nagyon sok a tisztázatlan kérdés. Viták folynak pl. arról, hogy helyes-e a politikai nevelést külön tantárgyként szerepeltetni a tantervben. Ez ellen a megoldás ellen nagyon komoly érveket sorakoztatnak fel. Ezek egy részét a történelemtanítással is kapcsolatba hozzák. Úgyanakkor minden hivatalos utasítás, tanterv, kézikönyv stb. a történelemtanításnak különlegesen nagy szerepet szán a politikai nevelésben. Tekintélyes szerzők egész sora (E. WENIGER, H. FREYER, F. BERGSTEINER és mások) a történelemtanítást a politikai nevelés központjának tekintik. A történelem tankönyvek jó része, a hozzájuk fűződő különlegesen nagy várakozásnak megfelelően, a történelmi tények és igazságok bámolatlan eltorzításaival, éles kommunistaellenes uszítással teljesíti funkcióját.

Vannak, akik azt hangsúlyozzák, hogy a politikai nevelés mai feladatai „a történelemből vett modellekkel” nem oldhatók meg. LITT és SPRANGER véleménye szerint pl. a legújabbkori történelem tanítása sem képes bizonyos életkoron alul (bis zur Reifungszeit) megfelelő feltételeket teremteni az „új politikai magatartáshoz”, mert nem közvetítheti a demokrácia átéléséhez szükséges kulturális értékeket.

Általában azt hangsúlyozzák a szerzők, hogy „tények” ismertetése, példaképpen (exemplarisch) kiválógatott ismeretanyag szükséges ugyan (a történelem, a gazdaságtan, a politika, a szociológia, a jog, erkölcs, irodalom, filozófia és vallástörténet területéről) de csak *miután* meghatározott „vezérfogalmak” (Leitbegriffe), gondolkodásmódok, szokások, érdeklődés, a demokráciába vetett hit és az ennek megfelelő erkölcsi meggyőződés és magatartás (Ethos) meggyökereződtek.

Egyébként sem a tényismeret, az ismeretanyag a fontos, hanem a „szellem”, amely az egész politikai nevelést áthatja (LITT, SPRANGER), az iskola egész „atmoszférája”, amelyben a politikai nevelés folyik (WENIGER, WILHELM).

Az ilyenféle megállapításokban vannak helyes pedagógiai gondolatok is, de — az után, amiről a fentiekben beszéltünk — világos, hogy enyhén szólva nem *csupán* pedagógiai-pszichológiai megfontolásokról van itt szó. Az ismeretanyag, a rendszeres ismeretszerzés súlytalanítására irányuló tendencia (az „exemplarischer Unterricht” tág teret nyújt az önkényességnek és kedvező lehetőségeket az összefüggések, törvényszerűségek elködösítésére) nyilván az adott társadalmi-politikai helyzetből fakad. Az egész nyugatnémet politikai nevelés számára a legnagyobb nehézségeket éppen az jelenti, hogy a tények, a valóság ismerete ellentmond azoknak a céloknak, amelyeket a politikai nevelés útján meg akarnak valósítani.

Nem térhetünk ki itt W. DORST nagyon érdekes fejtegetéseire a nyugatnémet politikai nevelés módszereiről. Csupán utalunk lehet arra, hogy a főmódszernek a *beszélgetést* tartják, amelyet „primér demokratikus aktusnak” neveznek. Kritériumai: hogy valóságos dialógus legyen, „nyíltság”, „tolerancia” jellemezze, a pedagógus ne állítsa előtérbe a tudását és tekintélyét, vállalja a beszélgetés „kockázatát”, az előre nem látható fordulatokat stb. Egyébként nem az a fő, hogy *miről* folyik a beszélgetés, hanem az, hogy *hogyan*. (!) Mind ezt természetesen azoknak a célkitűzéseknek a jegyében kell néznünk, amelyek-

ról a fentiekben szó volt és amelyeket a beszélgetés módszerével éppen úgy szolgálni kell, mint a többi más módszerekkel.

A tanulói önkormányzatot (pontosabban: Schülermitverwaltung; ennek megfelelő magyar kifejezés nincsen) és a csoportmunkát (Gruppenarbeit) is a politikai nevelés, a demokráciára való nevelés jellegzetes módszerének tartják. De teljesen tisztázatlan például, hogy mi legyen az ifjúsági önkormányzat tartalma, nem találják meg az önkormányzat valóságos feladatait. A gyakorlatban a tanulói önkormányzat a tanulóknak csupán kis hányadára, néhány tanuló aktív tevékenységére terjed ki, mint ahogy — és ez igen jellemző adat — az életben is a lakosságnak legfeljebb 5%-a vesz részt aktívan a politikai életben. Az önkormányzattal és csoportmunkával kapcsolatos nyugatnémet polémiák ismertetését azzal zárja W. DORST, hogy mindehhez nem sok hozzászólásunk lehet, mert a célokat, amelyeknek ez a módszer alá van rendelve, eleve elutasítjuk. Pedagógiai módszerek önmagukban nem értékelhetők. Helyes módszerek is teljesen értéktelenné válnak, ha rossz ügy szolgáltatásban használják fel azokat.

*

W. DORST könyve harcossá vitairat. A leglényegesebb vitakérdéseket ragadja meg, és rendkívül élesen exponálja a problémákat. A 203 oldalas könyv végső összegezése annak a hatalmas méretű munkának, amelyet a szinte beláthatatlan méretű nyugatnémet politikai, filozófiai, pedagógiai irodalom kritikai elemzése a szerző számára jelentett.

Ha a könyvnek szocialista pedagógiai irodalmunkból kimagasló pozitívumai mellett bizonyos hiányérzésünkről is említést teszünk, ez csak a jövő kutatások érdekében történik és annak hangsúlyozásával, hogy amit hiányolunk, az ennek a könyvnek nem is volt feladata. Így pl. megemlíthetjük, hogy a hivatalos nyugatnémet pedagógiával szemben álló viszonylagosan, illetve ténylegesen haladó erők törekvéseiről (hogy ilyenek vannak, arra a szerző is utal az utószóban) többet szeretnénk tudni. Ezzel együtt lenne csak teljes a Nyugat-Németországban folyó „embernevelésről” megrajzolt kép.

Továbbá: a szerző nem mutat rá eléggé a mai nyugatnémet politikai nevelés és az USA-ban kialakult pedagógiai koncepciók közti kapcsolatokra. Ha pl. I. L. KANDEL neves amerikai szerző *The new era in Education* (A comparative Study, London, 1954.) c. összehasonlító pedagógiai munkáját elolvassuk, a politikai nevelésnek lényegében véve ugyanazzal a felfogásával találkozunk, amilyen ma Nyugat-Németországban folyik, csak nem olyan „túl-filozofált” formában, sokkal praktikusabban. Úgy tűnik, mintha TH. WILHELM Partnerschaft elméletének is több köze lenne az amerikai pragmatizmushoz, mint ahogy W. DORST véli. A mai nyugatnémet politikai nevelés: része annak az imperialista politikai pedagógiának, amelynek az USA-ban van a szellemi és pénzügyi központja. Ennek az összefüggésnek a világos megmutatása is hozzátartoznék a kép teljességéhez.

Ezek a megjegyzések nem érintik a könyv főértékét. A szerző — ebben az esetben talán joggal használhatjuk ezt a kifejezést — *harcú feladatát* kitűnően megoldotta. Behatárolta: a mai hivatalos nyugatnémet politikai pedagógia célja, hogy a bonni államot, ennek az államnak a revansista háborús politikáját és az e mögött álló nagypolgári-militarista és klerikális erőket „lát-hatatlanná” tegye, és ezzel lehetővé váljék az, hogy a nyugatnémet ifjúság ennek a néppellenes politikának szolgálatába szegődjön.